

УДК 343.98

Б. В. Щур

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ МЕТОДИКИ В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛІСТИЦІ

Постановка проблеми. У спеціальних літературних джерелах зазначається, що криміналістична методика розвивається й удосконалюється за законами, які є загальними для всього криміналістичного знання, але разом із тим у завершальному розділі криміналістики вони набувають особливо-го значення. При цьому вчені-криміналісти називають такі закони: закон зв'язку і наступності поміж існуючими і виникаючими криміналістичними методичними концепціями; закон активного творчого пристосування досягнень інших наук до криміналістичної методики розслідування злочинів; закон обумовленості розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів потребами слідчої практики; закон інтеграції і диференціації криміналістичного методичного наукового знання; закон прискорення темпів розвитку криміналістичної методики розслідування злочинів на підставі науково-технічного прогресу [2, 41–44].

Сьогодні наукові розробки із криміналістичної методики здійснюються у кількох напрямках: 1) подальше формування методологічних засад криміналістичної методики – її загальних положень (концептуальних підходів, принципів, функцій, структури тощо); 2) створення окремих криміналістичних методик (відносно категорій, видів, підвидів злочинів та ін.); 3) розробка криміналістичних методик щодо різних видів діяльності: слідчої, судової, прокурорської, адвокатської; 4) пропонування окремих засобів криміналістичної методики – методичних рекомендацій, методів, прийомів, технологій тощо.

Підтвердженням цьому є міркування й інших вчених-криміналістів. О.Я. Баєв зазначає, що розвиток криміналістичної методики, – завершального розділу науки криміналістики, що акумулює в собі усі досягнення попередніх її розділів, які «пристосовують» їх до потреб судового дослідження окремих видів та категорій злочинів, – відбувається у таких напрямках: 1) поглиблене вивчення теорії криміналістичної методики, сутності наукових та методичних засад судового дослідження (переважно розслідування) окремих видів і категорій злочинів; 2) створення «працевдатних» криміналістичних характеристик окремих видів та різновидів злочинів. Тут вельми

цікавим у науковому і, безперечно, значущими у практичному відношенні є дослідження щодо створення узагальнених криміналістичних портретів (їх ще іменують в літературі «психологічними профілями») осіб, що вчиняють злочини окремих видів, переважно «серійних» злочинців; 3) найактуальнішим напрямком розвитку цього розділу науки криміналістики є адаптація окремих методик, які відповідають реаліям сучасної дійсності, що викликають як модифікації способів учинення вже відомих злочинів (убивств, шахрайств тощо), так і виникнення деліктів, які раніше не визнавалися злочинами, таких, зокрема, як захоплення заручників, незаконне позбавлення волі, злочини у сфері комп'ютерної інформації тощо. Особливу увагу криміналістів сьогодні викликають проблеми криміналістичного забезпечення розслідування серійних і замовних злочинів, а також злочинів, що вчиняються групами, у тому числі організованими [1, с. 85–86].

Мета. Метою дослідження є звернення до проблеми криміналістичної методики з огляду на сучасний стан та перспективи розвитку. Для досягнення мети автор поставив наступні завдання: висвітлити місце криміналістичної методики в структурі криміналістики та встановити тенденції розвитку криміналістичної методики. Також автор ставить завдання довести, що криміналістична методика є певним поєднанням рекомендацій криміналістичної техніки і тактики щодо своєрідності окремих видів злочинів (через це виявляється її прагматична роль). Для вирішення указаних завдань та досягнення поставленої мети автор здійснює огляд криміналістичної літератури і робить власні висновки.

Виклад основного матеріалу. На активний розвиток криміналістичної методики звертає увагу А.В. Шмонін. Він зазначає, що сьогодні розпочався новий етап розвитку криміналістичної методики як завершального розділу криміналістики. На сучасному етапі вона піднялася на нову висоту, отримуючи можливість пояснити вибірковість у діяльності із розслідування злочинів та його детермінацію не просто «зовнішніми причинами» (слідками злочину) або «внутрішніми підставами» (досвідом, знаннями, навчанням, навичками тощо), а й тією системною єдністю, яку породжує у процесі взаємодії суб'єкта та об'єкта пізнання. Прояв такої тенденції, вочевидь, слід пов'язувати з появою криміналістичної ситуації (М.П. Яблоков, Т.С. Волчецька та ін.) і криміналістичної технології (В.О. Образцов, А.В. Шмонін та ін.) [12, с. 377]. На думку А. В. Шмоніна, це є не випадковим. Саме ситуаційний та технологічний підходи у своїй єдності є основними та центральними під час визначення предмета криміналістичної методики [12, с. 377].

Цікавими є підходи тих учених-криміналістів, які намагаються визначити певні напрямки удосконалення криміналістичних методик. Зокрема, Є.П. Іщенко та А.О. Топорков зазначають, що формування окремих криміналістичних методик здійснюється в останні роки за двома головними напрямками: 1) удосконалення існуючих і розробка нових методик. До останніх можна зарахувати такі, що пов'язані з появою нових складів злочинів, які посягають, наприклад, на охоронювані інформаційні відноси-

ни, економічну безпеку, екологію та ін. Доопрацювання існуючих методик може бути викликано появою нових способів учинення і приховування злочинів, наприклад із застосуванням комп'ютерних мереж, із зміною контингенту суб'єктів злочинних посягань (виникнення організованих груп, співтовариств); 2) розробка окремих методичних рекомендацій, що охоплюють декілька видів і навіть родів злочинів, але вчинюваних у специфічних умовах місця та часу або особами, які мають певну ознаку [7, с. 483–484]. Схожу позицію щодо формування окремих криміналістичних методик за двома напрямками висловлює й О.Р. Росинська [10, с. 238].

На думку В.А. Журавля, удосконалення криміналістичних методик повинно здійснюватися на підставі узагальнення та теоретичного пояснення накопиченого емпіричного матеріалу і пізнання наукових фактів, що належать як до сфери вчинення злочинів, та і до сфери їх розкриття, розслідування та попередження. Зважаючи на це, перед науковцями постають такі завдання: уніфікувати сучасні погляди на мету, завдання, структуру, зміст криміналістичних методик на основі запровадження універсальної, базової моделі; модернізувати існуючі та розробити нові методичні рекомендації із розслідування тих чи інших категорій злочинів за рахунок більш широкого застосування криміналістичної класифікації злочинів, криміналістичної їх характеристики, типових слідчих ситуацій та версій; викласти відповідні методичні рекомендації у найбільш доступній для сприйняття формі, у тому числі й у вигляді певних програм та алгоритмічних схем, котрі реалізуються на базі сучасних комп'ютерних технологій [6, с. 43]. При цьому В.А. Журавель підкреслює, що перед ученими-криміналістами постають такі завдання: уніфікувати сучасні погляди на предмет криміналістичної методики, сферу реалізації, структуру як розділу криміналістики; розробити принципи формування криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ різних категорій злочинів, їх мету, завдання, структуру, зміст, визначити суб'єкти реалізації; модернізувати існуючі та розробити нові методичні рекомендації з розгляду тих чи інших видів злочинів за рахунок впровадження універсальної, базової моделі розслідування, більш широкого використання криміналістичної класифікації та характеристики злочинів, типових слідчих ситуацій і версій, а також різних підходів до формування самих криміналістичних методик виходячи з їхніх класифікаційних рівнів; викласти відповідні методичні рекомендації у найбільш доступній для сприйняття формі, у тому числі й у вигляді певних програм розслідування та алгоритмічних схем дій слідчого у тих чи інших ситуаціях, реалізація яких може здійснюватися на основі сучасних комп'ютерних технологій [5, с. 293].

Слушні міркування щодо перспективних напрямків розвитку методик розслідування висловлює Н.Н. Давидова і вважає, що такими є:

1. удосконалення існуючих методик розслідування окремих видів злочинів;
2. створення нових методик розслідування окремих видів злочинів з урахуванням відповідних закономірностей, принципів та вимог, що засто-

совуються для побудови цих методик (єдина структура, побудова методик розслідування на результатах вивчення та узагальнення практики, з урахуванням можливих слідчих ситуацій тощо). У межах цього перспективного напрямку можна виокремити розвиток нетрадиційних методик, структура яких не відповідає типовій структурі;

3. розвиток комбінованих методик, а також розробка методик розслідування класів злочинів (у галузі економічної діяльності, вчинених неповнолітніми, екологічних злочинів та ін.);

4. комплексування існуючих методик розслідування окремих видів злочинів залежно від слідчих ситуацій та за елементами криміналістичної характеристики злочинів;

5. використання положень розроблених криміналістичних методик розслідування злочинів у теорії адміністративно-процесуальної діяльності, в оперативно-розшукових методиках;

6. алгоритмізація методик розслідування окремих видів злочинів з використанням електронно-обчислювальної техніки [4, с. 104-105].

На нашу думку, виокремлені тенденції є справедливими. Це стосується і формування окремих криміналістичних методик, і використання таких розробок в інших правових галузях, й алгоритмізації щодо застосування та реалізації криміналістичних методик.

Важливою тенденцією криміналістичної методики є розробка систем методичних рекомендацій для оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Настав час адаптувати окремі криміналістичні методики до вимог слідчої практики, перейти від описового характеру цих методик до робочих програм. Йдеться про те, що методичні рекомендації мають бути «доступними для сприйняття» слідчим, тобто вони повинні бути адресовані представникам органів досудового розслідування [11, с. 835]. Це питання може бути вирішене шляхом здійснення програмування розслідування, запровадження дієвих комп'ютерних програм.

Своєрідною тенденцією розвитку криміналістичної методики є розширення її меж. Криміналістичні методики розробляються не тільки для розслідування певних видів (груп) злочинів, а й в інших сферах пізнавальної діяльності (судовій, прокурорській, адвокатській). Зокрема, І.І. Когутич пише, що різноманіття шляхів вирішення питання про поняття криміналістичної методики можна і треба пояснювати тим, що останніми роками науковці пов'язують зміни у предметі криміналістичної методики (як і криміналістичної техніки і тактики) з необхідністю дослідження та розробки прийомів і методів не тільки досудового розслідування, а й для дослідчої діяльності, врегульованої ст. 97 Кримінально-процесуального кодексу України, а також для судового розгляду кримінальних справ [9, с. 243]. Автор підкреслює, що сфера реалізації функцій криміналістичної методики не обмежується тільки стадією досудового розслідування. Якщо кримінальна справа із затвердженням прокурором обвинувальним висновком передана до суду, то невже не виникає необхідності у використанні судом криміналістичних методик судового розгляду відповідних категорій кримі-

нальних справ, адаптованих саме для ситуацій, що можуть виникати на цій стадії кримінального судочинства? [9, с. 247]. Подібної позиції дотримуються й деякі інші вчені-криміналісти. Так, В.К. Гавло вказує, що відповідь, здається, повинна бути однозначною: предметом криміналістичної методики виступає пізнання закономірностей застосування методики і в процесі судового розгляду, а, отже, сфера долучення її наукового потенціалу розповсюджується й на судове слідство у формі оптимально розробленої методики щодо його проведення [3, с. 460].

В юридичній літературі приділялася певна увага визначенню динаміки підготовки дисертаційних робіт з криміналістики, у тому числі й з криміналістичної методики. Так, А.В. Іщенко спеціально дослідив тематичну спрямованість дисертаційних досліджень проблем методики розслідування окремих видів злочинів. За його результатами найбільша активність у розробці зазначеної проблематики припадає на вісімдесяті роки ХХ ст., коли було захищено більше 50% кандидатських дисертацій. Пошуки науковців у цій розгалуженій проблематиці зосереджуються у таких напрямках: а) загальні питання методики розслідування розкрадань; б) специфіка розслідування розкрадань у конкретних галузях виробництва; в) особливості розслідування розкрадань залежно від способу їх вчинення. Головна увага вчених-криміналістів зосереджена на висвітленні специфіки методики розслідування у певних галузях виробництва. Цим питанням присвячено 65,7% робіт. Наступним за інтенсивністю досліджень напрямом роботи вчених-криміналістів є розробка проблем методики розслідування злочинів проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я. Дисертації цієї спрямованості становлять 11% від загальної кількості з проблем методики розслідування [8, с. 258-264].

Науковий аналіз проведених досліджень дозволяє стверджувати, що останнім часом незначна кількість дисертаційних досліджень присвячувалась проблемам формування методологічних засад криміналістичної методики. Більшість дисертаційних праць було присвячено розробці окремих криміналістичних методик¹.

Висновки. Дослідження сучасного стану та перспектив розвитку криміналістичної методики дозволило встановити місце криміналістичної методики в структурі криміналістики та встановити тенденції розвитку криміналістичної методики, серед яких можна виокремити: формування окремих криміналістичних методик, використання таких розробок в інших правових галузях, алгоритмізації щодо застосування та реалізації криміналістичних методик. Важливою тенденцією криміналістичної методики є розробка систем методичних рекомендацій для оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Своєрідною тенденцією розвитку криміналістичної методики є розширення її меж. Так само важливим є те, що криміналістичні методики розробляються не тільки щодо розслідування певних видів (груп) злочинів, а й в інших сферах пізнавальної діяльності (судовій, прокурорській, адвокатській).

---

¹ Про це свідчить й аналіз тем дисертаційних досліджень з проблем держави і права, розглянутих та схвалених Національною академією правових наук України.

Література

1. Баев О.Я. Российская криминалистика начала XXI века : направления развития, современные проблемы / О.Я. Баев //
2. Баев О.Я. Проблемы криминалистики и уголовного процесса (статьи разных лет) / О.Я. Баев. – Воронеж: Воронеж. гос. ун-т, 2006. – С. 85, 86.
3. Возгрин И.А. Понятие и содержание криминалистической методики расследования преступлений / И.А. Возгрин // Курс криминалистики : В 3 т. Т. II. Криминалистическая методика: Методика расследования преступлений против личности, общественной безопасности и общественного порядка / под ред. О.Н. Коршуновой и А.А. Степанова. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 41 – 44.
4. Гавло В.К. Общие положения криминалистической методики расследования отдельных видов преступлений / В.К. Гавло // Криминалистика: учебник / под ред. Л.Я. Драпкина, В.Н. Карагодина. – М. : Юрид. лит., 2004. – С. 460.
5. Давыдова Н.Н. Перспективные направления развития методик расследования преступлений / Н.Н. Давыдова // Роль кафедры криминалистики юридического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова в развитии криминалистической науки и практики : 2-х т. : Т.1 : материалы конф. – Москва, МГУ имени М.В. Ломоносова, 18 – 19 октября 2010 г. – М. : МАКС Пресс, 2010. – С. 104 – 105.
6. Журавель В.А. Направления модернизации криминалистических методик / В.А. Журавель // Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25 – 26 листоп. 2010 р. – Х. : Право, 2010. – С. 293.
7. Журавель В.А. Напрями вдосконалення криміналістичних методик розслідування злочинів / В.А. Журавель // Криміналістика у протидії злочинності : тези доповідей наук.-практ. конф. (Київ, 16 жовтня 2009 р.). Видання присвячене 45-річчю кафедри криміналістики Київського національного ун-ту внутрішніх справ. – К. : «Хай-Тек Прес», 2009. – С. 42.
8. Ищенко Е.П. Криминалистика : учебник / Е.П. Ищенко, А.А. Топорков; под ред. Е.П. Ищенко. – М. : Юрид. фирма «КОНТРАКТ» : ИНФРА-М, 2005. – С. 483, 484.
9. Ищенко А.В. Методологічні проблеми криміналістичних наукових досліджень : монографія / А.В. Ищенко; за ред. І.П. Красюка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – С. 258 – 264.
10. Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді : монографія / І.І. Когутич. – Львів : Триада плюс, 2009. – С. 243.
11. Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы : учеб. пособие для вузов / Е.Р. Россинская. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – С. 238.
12. Шепітько В.Ю. Криміналістичне забезпечення діяльності органів досудового слідства у боротьбі зі злочинністю в Україні / В.Ю. Шепітько // Правова система України : історія, стан та перспективи : у 5 т. Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В.В. Сташиса. – Х. : Право, 2008. – С. 835.
13. Шмонин А.В. Методология криминалистической методики: монография / Андрей Владимирович Шмонин. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 377.

А н о т а ц і я

Щур Б. В. Перспективи розвитку криміналістичної методики в сучасній криміналістиці. – Стаття.

У статті висвітлюється місце криміналістичної методики в структурі криміналістики та деякі тенденції її розвитку. Криміналістика на сучасному етапі характеризується значним підвищенням ролі такої її частини, як криміналістична методика. Саме в цій частині відбувається поєднання рекомендацій криміналістичної техніки та тактики щодо своєрідності окремих видів злочинів, виявляється її прагматична роль. Тобто криміналістична методика найбільшим чином наближена до практичної діяльності органів досудового слідства, до розкриття та розслідування різних категорій злочинів. У зв'язку з цим, під час визначення напрямів наукового пошуку в галузі криміналістичної методики вченим треба, насамперед, виходити з потреб судово-слідчої практики, прогностичного бачення ймовірних шляхів розвитку та структурних змін злочинних проявів, міжнародного досвіду боротьби з ними, оскільки на сьогодні, на жаль, спостерігається певна диспропорція між запитами практики і науковими розробками. У криміналістичній літературі справедливо наголошується, що незважаючи на активні дослідження сучасних проблем криміналістичної методики, не можна сказати, що більшість із них успішно розв'язано.

Ключові слова: криміналістична методика, розслідування злочинів, тенденції криміналістичної методики, вид злочину, окрема криміналістична методика.

А н н о т а ц и я

Щур Б. В. Перспективы развития криминалистической методики в современной криминалистике. – Статья.

В статье освещается место криминалистической методики в структуре криминалистики и некоторые тенденции ее развития. Криминалистика на современном этапе характеризуется значительным повышением роли такой части, как криминалистическая методика. Именно в этой части происходит сочетание рекомендаций криминалистической техники и тактики касательно своеобразия отдельных видов преступлений, проявляется ее прагматическая роль. То есть криминалистическая методика в наибольшей степени приближена к практической деятельности органов досудебного следствия, к раскрытию и расследованию различных категорий преступлений. В связи с этим, при определении направлений научного поиска в области криминалистической методики, ученым нужно прежде всего исходить из потребностей судебно-следственной практики, прогностического видения возможных путей развития и структурных изменений преступных проявлений, международного опыта борьбы с ними, поскольку на сегодня, к сожалению, наблюдается определенная диспропорция между запросами практики и научными разработками. В криминалистической литературе справедливо отмечается, что, несмотря на активные исследования современных проблем криминалистической методики, нельзя сказать, что большинство из них успешно решено.

Ключевые слова: криминалистическая методика, расследование преступлений, тенденции криминалистической методики, вид преступления, отдельная криминалистическая методика.

S u m m a r y

Shchur B. V. Prospects of development of forensic techniques in modern forensic science. – Article.

The place of criminalistics methods in the structure of criminalistics and some its progress trends are lightened in the article. Criminalistics on the modern stage is characterized by the considerable increase of role of such part, as criminalistics methods. Exactly in this part there is combination of recommendations of criminalistics technique and tactics in relation to originality of separate types of crimes, it appears its pragmatic role. In other words criminalistics methods is close most character to practical activity of organs of pre-trial investigation, to disclosing and investigation of different categories of crimes. In this connection, at determination of directions of scientific research in the sphere of criminalistics methods, it is necessary first of all to go a scientist out the necessities of judicial and investigative practice, prognostic vision of credible ways of development and structural changes of criminal displays, international experience of committing them, as for today, unfortunately, there is certain disproportion between the queries of practice and scientific developments. It is justly marked in criminalistics literature, that without regard to active researches of modern problems of criminalistics methods, it is impossible to say, that majority from them is successfully untied.

Key words: criminalistics methods, investigation of crimes, tendency of criminalistics methods, type of crime, separate criminalistics methods.